

6. Učitel

Marcela Janíková

Prezentace vznikla v rámci projektu Zkvalitnění a Inovace Přípravy budoucích učitelů na MUNI (ZIP MUNI), reg. č. p.: CZ.02.3.68/0.0/0.0/19_068/0016170.

Obsah

- Učitel (profese učitele, profesní kompetence, profesní gradace, učitelovo pojetí výuky, styly vedení, reflektivní praktik, autorita učitele)
- Akční výzkum

Kdo je učitel?

- Jeden ze základních činitelů výchovně-vzdělávacího procesu – Hlavní!
- Profesionálně **kvalifikovaný pedagogický pracovník**, který je spoluzodpovědný za:
  - přípravu,
  - řízení,
  - organizaci,
  - výsledky procesu.

(Průcha, Walterová, Mareš, 2013)

Obr. 1

Role učitele je plná změn...

- Od role **zprostředkovatele** vědomostí a dovedností (transmisivní typ výuky) k roli **podněcovatele** vnitřních pozitivních motivačních zdrojů osobnosti žáka, vypěstování seberegulujících a seberozejících sil a schopností = sebevýchova (výchova přechází v sebevýchovu, motivace žáka učitelem přechází ve vnitřní motivaci).
  - Výsadní rozhodování učitele je nahrazováno spolurozhodováním žáků.
  - Variabilita výuky, žák se spolupodílí na výuce.
  - Stoupá podíl dialogu učitel–žák, žák–žák, učitel–třída.
  - Zvyšuje se aktivita žáka.

Profese učitele

- Profese: spojena s určitou kvalifikací nebo odbornými znalostmi a dovednostmi opodstatňujícími působnost v určité oblasti lidských aktivit.
- Učitelé: v rámci společenské dělby práce zajišťují péči o *oblast výchovy a vzdělávání*.
- Specifika učitelé profese:
  - **Typ instituce** učitelé profese, **funkce**, které učitelé zastávají, **objektivní determinanty** výkonu profese učitele, **etapy profesní dráhy** a **příprava na učitelé povolání**.

Obr. 2

Obr. 3

Je učitel profese, či povolání?

– Atributy profese (podle sociologie):

1. Expertní teoretické a praktické znalosti nezbytné pro řešení důležitých společenských otázek
2. Zájem o větší prospěch společnosti
3. Autonomie v rozhodnutích týkajících se profese
4. Etický kodex, podle něhož se musí příslušníci profese chovat a mít zodpovědnost
5. Existence profesní kultury projevu

(Vašutová, 2004)

Je učitel profese, či povolání?

1. Soubor schopností, dovedností, vědomostí a osobnostních rysů potřebných k vykonávání určitého okruhu prací – člověk je získává odbornou přípravou a praxí.
2. Umožňuje jednotlivci získat lepší profesní postavení a společenskou pozici.
3. Uspokojuje individuální potřeby.

SEMIPROFESE

Funkce učitele

- **Usměrňování osvojovacího procesu** – posilování samostatnosti, rozvíjení metod sebevzdělávání
- **Inspirace** – motivace žáků k učení, rozvíjení jejich učebních a poznávacích potřeb, ...
- **Zprostředkování** poznatků, zkušeností, dovedností, schopností
- **Kontrolní a hodnoticí funkce**
- **Kooperativní funkce** – sjednocení výchovných vlivů
- **Poradenská funkce** – rodiče, výchovný poradce, pedagogicko-psychologická poradna
- **Regulativní funkce** – učitel i vychovává, usměrňuje vývoj žáků atd.

Rysy osobnosti učitele

- **Kreativita** – neustále hledat nové, nespokojovat se s dosavadní úrovní, překonávat ji, měnit; kreativní učitel = kreativní žák
- **Zásadový morální postoj** – duch humanismu, demokracie, kladný vztah k práci, ukázněnost, pevná vůle
- **Pedagogický optimismus** – přesvědčení o účinnosti pedagogické práce, důvěra ve výchovu, v žáka
- **Pedagogický takt** – v jednání s žáky, sebeovládání
- **Pedagogický klid** – schopnost pracovat soustředěně, nespěchat, trpělivost s žáky
- **Pedagogické zaujetí** = angažovanost, aktivní přístup
- **Hluboký přístup k žákům** – láska k žákům, odráží se v kvalitě práce, snaze co nejvíce žáky poznat, pochopit je, akceptovat
- **Přísná spravedlnost** – nenechat přestupky bez povšimnutí, nepreferovat některé žáky, jednotné hodnocení, žádná subjektivita

Video

- Videoanalýza: KD1.4 Švihadla chlapci, hlavní část
- Videoanalýza: KD4.4 Basketbal, hlavní část

Obr. 4

Obr. 5

Profesní kompetence

Co je to kompetence a jaké hlavní kompetence by měl mít učitel TV

1. Kompetence k vyučování a výchově

- Psychopedagogická kompetence
- Komunikativní kompetence
- Diagnostická kompetence

2. Osobnostní kompetence

3. Rozvíjející kompetence

- Adaptivní kompetence
- Informační kompetence
- Výzkumná kompetence
- Sebereflektivní kompetence

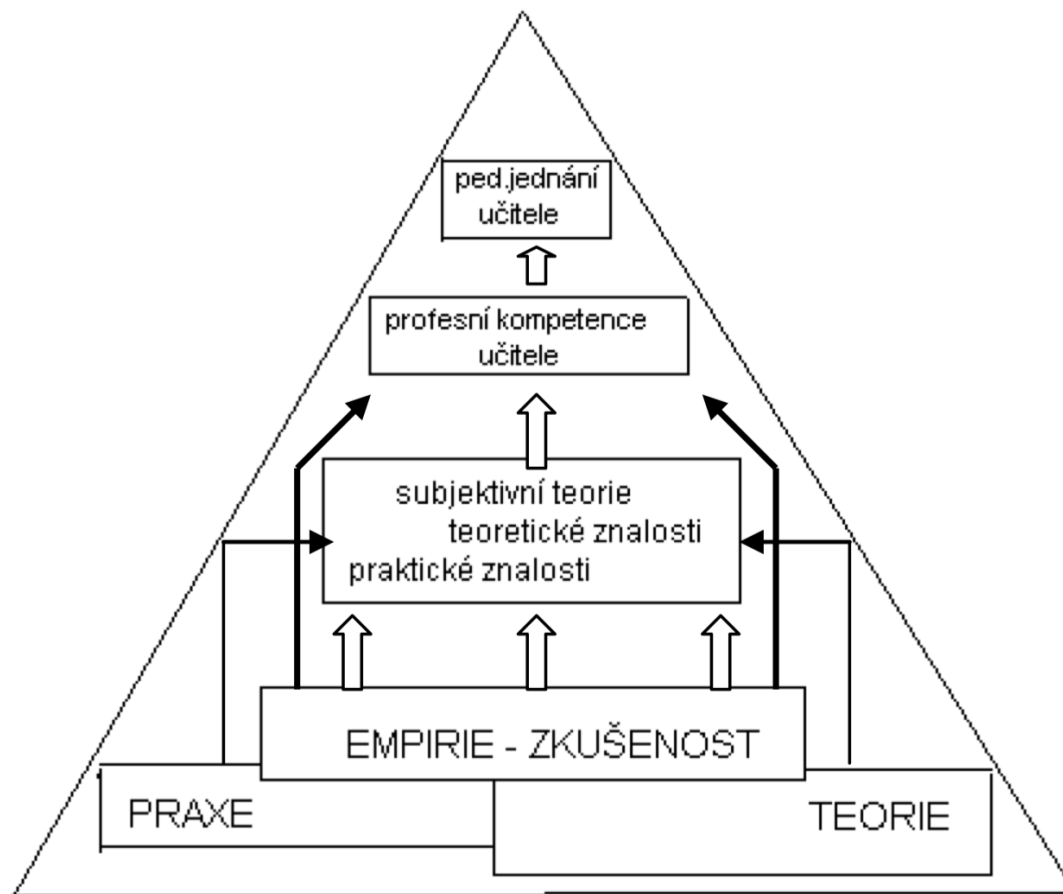

Obr. 6

(Švec, 2002)

Strukturální pohled na kompetence

(Janík, 2005)

Řídicí styly učitele

1. Autoritativní styl

- Učitel stále něco přikazuje a zakazuje.
- Sám mnoho mluví, nepustí druhé ke slovu.
- Vyčítá, vyhrožuje, varuje, často trestá. Vyvolává napětí a strach.
- Zajímá se jen o výkony a kázeň, a nikoli o možnosti a podmínky žáků.
- Málo přihlíží k přáním a potřebám žáků, popřípadě je nezná ani se nesnaží je poznat, žáci prostě musí poslouchat.
- Požaduje, aby se vše dělalo přesně podle jeho pokynů, nepřipouští např. jiný, samostatný postup řešení úlohy.
- Omezuje samostatnost a iniciativu žáků.
- Pokud se pokouší o humor, přechází do ironie a zesměšňování některých žáků.
- Učitele s autoritativním stylem často trápí obava či vnitřní nejistota z „neukázněnosti“ žáků.
- Žáci jsou orientovaní na kvantitu, nikoli na kvalitu.

2. Demokratický styl

- Učitel spolu s žáky plánuje vyučování.
- Než se začne pracovat, prodiskutují se společně postupy práce a určí se vhodné metody.
- Učitel s žáky společně rozhoduje o vyučování.
- Učitel je schopný přimět žáky k aktivní práci a spolupráci.
- Učitel se pokládá za jeden z článků pracovního kolektivu.
- Žáci jsou motivovaní a účastní se vyučování z vlastních pohnutek.
- Učitel klade přiměřené, postupně se zvyšující požadavky a kontroluje jejich plnění laskavou formou, bez urážení a ponižování žáků.
- Podporuje samostatnost a iniciativu žáků.
- Místo striktních příkazů dovede položit vhodnou otázku, dát návrh, podnět žákům k zamyšlení a účasti na rozhodování.
- Žáci jsou iniciativní, spontánní, samostatní, konstruktivní, vykazují kvalitní výkony.

3. Laissez-faire styl

- Žáci jsou ponecháni sami sobě, učitel nezasahuje do činnosti žáků, ba naopak je k nim povolný.
- Nízké požadavky na výkon žáků a kázeň a nedostatečná kontrola jejich plnění.
- Učitel je spíše pasivním pozorovatelem, než aby aktivně zasahoval.
- Žáci od něj dostávají jen nepatrnou pomoc při učení.
- Ve třídě je chaos.
- Žáci jsou zklamaní, vykazují nepatrné výkonnostní úspěchy.

Typologie učitelů

– Caselmanova typologie:

1. orientace učitele na učivo (školní předmět) – *logotrop*
2. orientace učitele na osobnost žáka – *paidotrop*

Typologie učitelů

1. Filozoficky orientovaný logotrop

Vypracování, prohloubení světového názoru – chce jej předat žákům.

Vlastní zkušenosti a názory studentů málo respektuje.

Jsou-li žáci stejně orientovaní, jsou jím hluboce ovlivněni.

2. Odborně vědecky orientovaný logotrop

Častější typ.

Velká šířka a konkrétnost vědomostí (zájem již od dětství).

V oboru je vše důležité, vše chce naučit.

Umí nadchnout pro svůj předmět, srozumitelně vyložit učivo.

Velký vzdělávací vliv, výchovně působí málo, nevidí individualitu žáků, nedostatek pochopení, uznání.

3. Individuálně psychologicky orientovaný paidotrop

Podstata práce učitele – výchova, úsilí pochopit žáky.

Typický je rodičovský vztah, pochopení, důvěra.

Dbá na disciplínu a pořádek ve výuce.

Má smysl pro práci zejména s postiženými dětmi.

4. Obecně psychologicky orientovaný paidotrop

Utvářet osobnost žáků.

Cíle obecnějšího rázu – tvorba pojmů, cvičení paměti.

Nesleví z požadavků.

Učitelovo pojetí výuky

- Vzniká a vyvíjí se v průběhu celého osobního (coby žák) a následně profesního života učitele.
- Soubor přesvědčení, názorů, myšlenek atd. učitele (o cílech, učivu, výukových metodách, formách a výstupech), který přenáší do svého jednání při výuce = na základě toho pak postupuje při plánování, realizaci a vyhodnocení výuky.
- Neuvědomované vs. uvědomované (podpora učitele jako reflektujícího praktika).

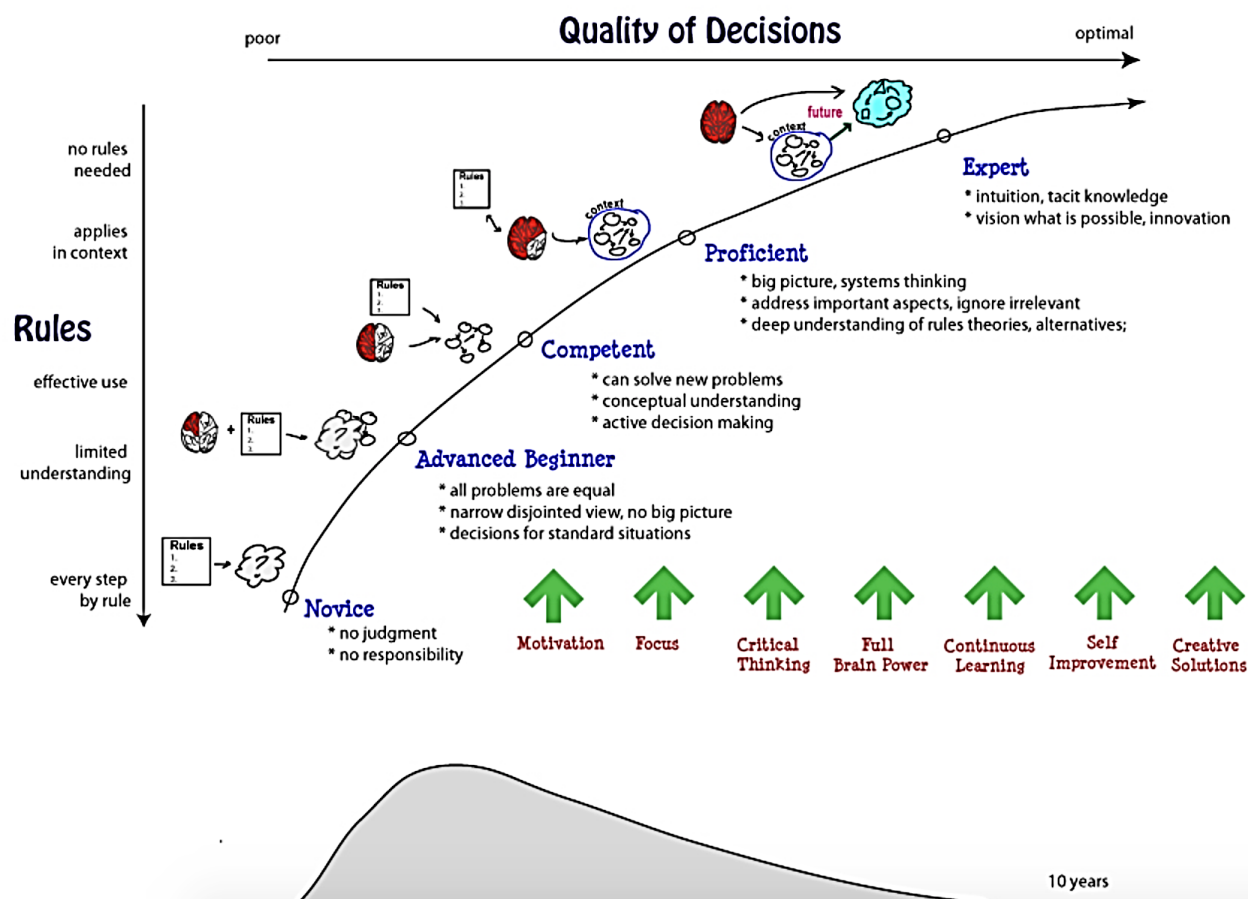

Pár slov k profesní gradaci učitele

1. začátečník (novic)
2. zkušený začátečník
3. kompetentní osoba
4. odborník
5. expert

(Dreyfus a Dreyfus, 1986)

Genesis of The Expert

Reflektivní praktik

Obr. 7

- Profesní kompetence – sebereflexe, autoregulace
- Reflektivní praktik disponuje dovednostmi:
  1. *Popsat a hodnotit* své pedagogické myšlení, jednání, postoje, emoce.
  2. *Klást si otázky a nalézat odpovědi*, srovnávat stav aktuálního „já“ s ideálním požadovaným „já“, přičemž je důležité ze zjištěného stavu odhalovat příčiny a z těchto příčin vyvozovat závěry pro další zdokonalování. (Švec, 2002)

Charakteristiky reflektivního praktika

– Reflektivní učitelé:

- Mají lepší interpersonální vztahy se žáky než jiní učitelé – tito učitelé pracují na vzájemných vztazích, jsou schopni je analyzovat a úspěšně zlepšovat.
- Propracují se k vyšší míře spokojenosti v zaměstnání.
- Považují za důležité rovněž to, aby se jejich žáci učili samostatným zkoumáním a strukturováním.
- Mají silný pocit osobního bezpečí a vlastní zdatnosti v učitelství.
- Poměrně snadno hovoří nebo píšou o svých zkušenostech.
- Reflektivní studenti učitelství už mají předchozí zkušenost se strukturováním svých zážitků a problémů.
- Studenti učitelství, kteří již mají zkušenost s vyučováním a kteří vykazují vysokou míru vnímané zdatnosti, se v reflexi zaměřují na žáky. Ti, kteří vykazují nízkou míru vnímané zdatnosti, se zaměřují na sebe.

(Korthagen, 2011)

Autorita učitele

1. **FORMÁLNÍ autorita:** pravomoc vyplývající z formálního postavení učitele (formálně pověřen výchovou a vzděláváním ve škole a s tím souvisejícími úkony, autorita je dána zákony a předpisy určujícími postavení učitele).
2. **NEFORMÁLNÍ autorita:** ve smyslu určité kvality vztahu žáků k učiteli (spočívá v dobrovolném přijetí, uznání vedoucího postavení učitele, je potřeba ji neustále „přiživovat“).

Prvky ovlivňující neformální autoritu učitele

- Vlastnosti a jednání učitele
- Klima školy a třídy
- U žáků: motivace, vztah / zájem o předmět, rodinné zázemí, ...
- U učitele: odborná způsobilost, pedagogická způsobilost (jak přistupuje k výuce – od plánování přes realizaci po vyhodnocení), vztah učitele k žákům, vzájemná komunikace, osobní vlastnosti učitele (spravedlnost, odpovědnost, důslednost, přiměřená náročnost, pravdomluvnost, otevřenost, ...) atd.

Akční výzkum

- „Akční výzkum je učiteli prováděná systematická reflexe profesních situací s cílem jejich dalšího rozvinutí.“ (Elliott, 1981)
- Vychází z praxe a směřuje do praxe, pomáhá učitelům řešit jejich konkrétní „problémy“ a nalézat řešení.

Vybrané metody akčního výzkumu

- Pedagogický deník
- Brainstorming
- Případová studie
- Pozorování + analýza videozáznamu
- Interview
- Rozhovor s kritickým přítelem

Použitá literatura

- Dreyfus, H. L. – S. E. Dreyfus. *Mind over Machine. The Power of Human Intuition and Expertise in the Era of the Computer*. Oxford: Blackwell, 1986.
- Elliott, J. *Action-research: A framework for self-evaluation in schools. TIQL-Working Paper No. 1*. Cambridge: Institute of Education, 1981.
- Janík, T. *Znalost jako klíčová kategorie učitelského vzdělávání*. Brno: Paido, 2005.
- Korthagen, F. *Jak spojit praxi s teorií: didaktika realistického vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2011.
- Průcha, J. – E. Walterová – J. Mareš. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2013.
- Švec, V. *Cesty k učitelské profesi: utváření a rozvíjení pedagogických schopností*. Brno: Paido, 2002.
- Vašutová, J. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno: Paido, 2004.

Odkazy na zdroje obrázků

- Obr. 1: <https://www.bbc.com/news/education-51643556>
- Obr. 2: <http://khanevadehh.com/%D9%85%D9%82%D8%A7%D9%84%D9%87/item/166-%D8%B1%D9%88%D8%A7%D9%86%D9%BE%D8%B2%D8%B4%DA%A9>
- Obr. 3: <https://voi.id/es/berita/39368/derecho-publico-definicion-tipos-y-ejemplos-de-casos>
- Obr. 4: <https://www.alamy.com/stock-photo/skipping.html>
- Obr. 5: <http://clipart-library.com/basketball-ball-cliparts.html>
- Obr. 6: <https://www.iheartradio.ca/977htzfm/media/soper-brown-does-matt-say-questions-weird-1.13499763>
- Obr. 7: <https://store.steampowered.com/app/1639630/Reflection/>

Tato prezentace k předmětu **Školní pedagogika**, jejíž autorem je **doc. PhDr. Mgr. Marcela Janíková, Ph.D.**, a která je dostupná z: **Databáze výstupů projektů OP VVV**, (<https://databaze.opvvv.msmt.cz>), lze užívat v souladu s licenčními podmínkami **Creative Commons BY-SA 4.0 International** (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>)

